

“أحلامكم لسقام الجهل شافية / كما دماؤكم يشفى بها”
“الكلب” (Akıllarınızın cehalet hastalığına şifadır / Kanlarınız kuduz hastalığına şifa olduğu gibi). Burada Ehl-i beyt'in akılları ile kanları şifa olma hükmünde birleştirilmiş, böylece onların şifa vasıfları pekiştirilmiş olmaktadır. Tefrî sanatı daha çok teşbih ve mukayese bağlamında icra edildiğinden bazı çağdaş edipler onu beyan ilmi kapsamında düşünerek müdevver teşbih, mürekkep teşbih, istitrâdî teşbih gibi türlerle ilgili görmüş veya asıl bir hükmün zımında ferî bir hüküm bulunduğu için tazmin türüyle ilişkilendirmiştir (Ebû Diyâb, s. 34; Abdülkerîm Ya'kûb, XXVII/1 [2005], s. 19).

Tefrî sanatının formel kurgusu şöyledir: Öncelikle övme veya yerme içerikli asıl bir hüküm ortaya konur, ardından bunun tamamlayıcısı (ferî) mahiyetinde açıklamalar getirilir (Yahyâ b. Hamza el-Alevî, s. 462). Tefrî bir beyitte olabileceği gibi birkaç beyit çerçevesinde de gerçekleşebilir. Bu durumda formel kurgu genellikle ism-i tafdil kipiyle karşılaştırma biçiminde olur. “Leyse” ve “mâ” gibi olumsuzluk edatlarından sonra getirilen ve nitelikleri sayılan makisun aleyh veya müşebbehün bih konumundaki öge veya öğelerle ism-i tafdil kipinin ardından getirilen makis ve müşebbeh konumundaki övülen ya da yerilen öge arasında kıyas ve teşbih yapılmak suretiyle olumsuzlanarak övgü ya da yergi pekiştirilir ve ikisi arasında mukayese kabul etmez bir farkın bulunduğu belirtilir. Meymûn b. Kays el-A'sâ'nın şu beyitlerinde görüldüğü gibi (Dîvân, s. 303):

ما روضة من رياض الحزن معشبة خضراء جاد عليها مسبل هطل
يضاحك الشمس منها كوكب شرق مؤزر بعيمم التبت مكتهل
يوما بأطيب منها نشر رائحة ولا بأحسن منها إذ دنا الأصل

(Bol yağmurla sulanarak çiçek açmış güz bitkilerle donanan ve parlak bir yıldız gibi gün ortasında güneşe karşı gülümseyen Hazn bahçelerinden yemyeşil bir bahçe hiçbir zaman sevgilinin etrafına verdiği güzel kokudan daha hoş değildir. Güneşin batışı esnasında o bahçenin eşsiz manzarası da sevgilinin cemalinden daha güzel olamaz). Şair, müşebbehün bih hükmündeki bahçenin başına olumsuzluk edatı olan “mâ”yı getirip onu insan zihninde hayal edilebilecek en güzel niteliklerle tasvir etmek suretiyle temel bir anlam ortaya koymuştur. Arkasından müşebbeh hükmünde olan sevgilinin anılan bütün nitelikleri taşıdığını, hatta bunların onda daha ileri bir konumda bulunduğunu ifade ederek söz konusu temel anlama bağlı ayırtmayı dile getirmiştir. İbn Münkız, daha çok olumsuzluk şeklinde gerçekleştiğinden

tefrîi “nefy” sanatı başlığı altında ele almış (el-Bedî', s. 123-124), Süyûtî de temel anlamdan yan anlama geçiş esas kabul edildiğinden tefrîe “te'sîs ve tefrî” adını vermiş, Hz. Peygamber'in sözlerinde çokça başvurulan bir ifade şekli olduğunu söyleyip şu hadisi örnek göstermiştir: “لكل دين خلق وخلق هذا الدين الحياء” (Her dinin bir ahlâkı vardır, bu dinin [İslâm] ahlâkı da hayâdır) (Şerhu 'Ulûdî'l-cümân, s. 140). Bütün dinlerin esasını ahlâkın meydana getirdiği genel hükmünden sonra bunun bir ferî olarak İslâm'ın da temelinde ahlâkî prensiplerin bulunduğunu, bunların özünde de hayânın yer aldığı belirtilerek bütün dinlerde ahlâkî davranışın önemi vurgulanmıştır.

İbn Ebû'l-İsba' el-Mısrî'nin kendisinin keşfettiğini söylediği ve “tefrîu'l-cem” diye andığı türde şair aynı isim veya sıfatla farklı tamlamalar oluşturarak birçok övgü veya yergi ögesi üretir (Taḥrîrû't-Taḥbîr, s. 372). Mütenebbî'nin şu beyitlerinde görüldüğü gibi:

أنا ابن اللقاء أنا ابن السخاء أنا ابن الصراب أنا ابن الطعان
أنا ابن الفياض أنا ابن القوافي أنا ابن السروج أنا ابن الرعان
طويل النجاد رفيع العماد طويل القناة طويل السنان
حديد الحظا حديد الحفاظ حديد الحسام حديد الجنان

(Ben er meydanlarının çocuğuyum, ben cömertliğin çocuğuyum / Ben vuruşmaların çocuğuyum, ben çarpışmaların çocuğuyum // Ben çöllerin çocuğuyum, ben kafiyelerin [şiiirlerin] çocuğuyum / Ben eyerlerin çocuğuyum, ben zirvelerin çocuğuyum // Ben kılıç bağı uzun [boylu boslu, babayiğit], çadır direği uzun [soylu, misafirperver] / Mızrağı uzun, kargısı uzun olanım // Ben bakışı keskin, dikkati keskin / Kılıcı keskin, yüreği pek olanım). Mütenebbî bu şiirinde “ibn”, “tavîl” ve “hadîd” kelimelerini esas alıp onlarla oluşturduğu tamlamalarla övgü içerikli birçok ferî mâna üretmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Kâmus Tercümesi, III, 354-356; Meymûn b. Kays el-A'sâ, Dîvân (nşr. Hannâ Nasr el-Hittî), Beyrut 1412/1992, s. 303; İbn Reşîk el-Kayrevânî, el-'Umde (nşr. Muhammed Karkazân), Beyrut 1408/1988, I, 632-636; Ebû Tâhir el-Bağdâdî, Kānûnû'l-belâğa (nşr. Muhsin Gıyâz Uceyl), Beyrut 1409/1989, s. 127; İbn Münkız, el-Bedî' fi nakḍi's-şî'r (nşr. Ahmed Ahmed el-Bede'î – Hâmid Abdülmeccid), Kahire 1380/1960, s. 123-124, 127; İbn Ebû'l-İsba', Taḥrîrû't-Taḥbîr (nşr. Hifnî M. Şeref), Kahire 1995, s. 372-374; Nüveyrî, Nihâyetü'l-ereb, VII, 160; Hatîb el-Kazvîni, el-İzâh (Şürûḥu't-Telḥîş içinde), Kahire 1937, IV, 383-385; Yahyâ b. Hamza el-Alevî, et-Tırâzû'l-mütezzammin li-esrâri'l-belâğa (nşr. M. Abdüsselâm Şâhin), Beyrut 1415/1995, s. 462-464; Ebû Muhammed Kâsım es-Sicilmâsî, el-Menza'u'l-bedî' fi tecnîsi esâlibi'l-bedî' (nşr. Allâl el-Gâzî), Rabat 1401/1980, s. 466-472; İbn Hicce, Hizânetü'l-edeb, Sayda 1426/2006, s. 59; Süyûtî, Şerhu 'Ulûdî'l-cümân, Kahire 1358/1939, s. 140; İn'âm Fevâil

Akkâvî, el-Mu'cemü'l-mufaşşal fi 'ulûmi'l-belâğa, Beyrut 1413/1992, s. 399-402; Halîl İbrâhîm Ebû Diyâb, eş-Şüretü'l-istidâriyye fi's-şî'ri'l-'Arabî, Amman 1999, s. 34-47; Abdülkerîm Ya'kûb, “er-Ravzâtü'l-gazeliyye fi'l-kaşâ'idi'l-kadîme”, Mecelletü Câmî'ati Tişrîn li'd-dirâsâti'l-insâniyye, XXVII/1, Lazkiye 2005, s. 9-29.

HALİL İBRAHİM KAÇAR

TEFRİD

(التفريد)

Hiçbir şeyin sâliki hükmü altına almaması, sâlikin bâtmî alâkalarından nefisten sıyrılıp Hak ile olması anlamında tasavvuf terimi

(bk. TECRİD).

TEFRİK

(التفريق)

İki şey arasındaki farkı belirtme anlamında bedî' terimi.

Sözlükte “iki şeyi birbirinden ayırmak” anlamındaki fark (furfân) kökünden türeyen tefrîk de aynı mânaya gelir. Bedî' ilminde anlamı güzelleştiren söz sanatlarından sayılan tefrik tef'îl kalıbının “saymak, öyle telakki etmek, nisbet etmek” anlamlarıyla ilgili olmalıdır. Bu sebeple “iki veya daha çok şey arasındaki zıtlıklardan doğan farkı tesbit etmek, farklılıklarını belirtmek” mânasında kullanılmıştır. Tefrik, farklı iki ve daha çok şeyi tek hükümde birleştirmeyi ifade eden cem' sanatının karşıtıdır. Çoğunlukla övgü ve yergi amacıyla aynı türden iki şeyden birinin diğerinden üstün olduğunu kıyas ve teşbih yoluyla kanıtlamayı hedef alır. Reşîdüddin Vatvât'ın şu beyitlerinde görüldüğü gibi:

“ما نوال الغمام وقت ربيع / كنوال الأمير وقت سخاء
فنوال الأمير بدرة عين / ونوال الغمام قطرة ماء” (İlkbahardaki bulutun ihsanı olamaz / Cömertlik vaktindeki emîrin ihsanı gibi // Emîrin ihsanı, içinde 1000 dinar bulunan para kesesiyle / Bulutun ihsanı sadece su damlalarıdır). Beyitte övülen kimsenin ihsanının büyüklüğünü ortaya koymak için iki ihsan arasındaki farkı belirtmek üzere ayırım yapılmıştır. Ve'vâ ed-Dımaşki'nin bu konudaki beyitleri de şöyledir: “İhsanını bulutun ihsanı ile kıyas eden, biçimce benzeyen iki şey arasındaki hükmünde âdil davranmış sayılmaz / Çünkü sen ihsan ettiğinde hep gülersin, bulut ihsan ettiğinde sürekli göz yaş döker” (Kazvîni, s. 505-506). Hz. Peygamber'i edebî sanatlardan faydalanarak

TEFRİK

öven uzun bediyye kasidelerinin şairleri tefrikle ilgili güzel örnekler ortaya koymuştur. Safiyyüddin el-Hillî, şu beytinde Resûlullah'ın insanın üstünlüğünü göstermek için bulutların ihşanı ile mukayese ederek onun lutufkârlılığının sürekliliğini belirtip ayrıcalığını vurgular: “Onun ellerinin ihşan sağanakları hiçbir zaman kesilmez kullardan / Bulutların ihşanı ise sürekli olmayıp kesilir tez elden” (*Şerhu'l-Kâfiye*, s. 167; İbn Hicce, II, 257-258). Müminle kâfirin eşit sayılmadığının temsili olan şu âyet de tefrik sanatının güzel örneklerindedir: “İki deniz birbirine eşit olmaz: Bu tatlıdır, susuzluğu keser, içilmesi kolaydır; şu da tuzludur, acıdır (boğazı yakar)” (Fâtır 35/12).

Türk edebiyatında tefrik, “aynı türden iki şeyin arasına birbirinin karşıtı olan öğelerin getirilmesiyle ayırım yapma” biçiminde tarif edilmiştir. Genellikle övme veya yerme amacıyla yapılan bu sanatta söz sahibi maksadını kuvvetle belirtmek için öveceği veya yereceği kimseleri yahut şeyleri aynı türdeki diğer varlık ve kavramlardan ayırma yöntemini kullanır: “Budur farkı gönül, mahşer gününün rûz-ı hicrandan / Kim ol cânın verir cisme, bu cismi ayırır candan” (Fuzûlî) beytinde mahşerle hicran zaman itibarıyla birleştirilmekte, fakat birinin insana can verdiği, diğerinin ise can aldığı belirtilerek tefrik yapılmaktadır.

Muhammed b. Ömer er-Râdûyânî, Farsça *Tercümânü'l-belâğa* adlı eserinde (s. 64-70) tefrik, cem' ve taksim sanatlarına ilk temas eden müelliflerdendir. Daha sonra Reşidüddin Vatvât, Farsça *Hadâ'îku's-sihr*'inde (s. 74-77) bu sanatlara yer vermiştir. Fahreddin er-Râzî de Vatvât'tan nakille *Nihâyetü'l-îcâz*'ında (s. 294-296) bu sanatları ilk ele alan müelliflerden olmuş, ondan da *Miftâhu'l-'ulûm*'unda (s. 425-426) Sekkâkî nakilde bulunmuştur. Daha sonra İbnü'n-Nâzım, Hatib el-Kazvîni, Yahyâ b. Hamza el-Müeyyed-Billâh, İbn Hicce, Süyûtî, İbn Ma'sûm ve *Telhîş* şârihlerinden Teftâzânî, İbn Ya'kûb el-Mağribî, Bahâeddin es-Sübki, İsmâüddin el-İsferâyînî, Muhammed b. Ahmed ed-Desûki gibi müellifler Sekkâkî'den esinlenmişlerdir. Birçok örnekte tefrik cem' ve taksim sanatlarıyla birlikte ele alınmış, tefrikle beraber cem', tefrik ve cem', tefrik ve taksimle birlikte cem' şeklinde müstakil birer söz sanatı halinde işlenmiştir. Tefrikle birlikte cem' sanatı Râdûyânî ve Vatvât'tan itibaren belâgat kitaplarında yer almış, iki şeyin tek hükümde birleştirilmesinin yanı sıra birleştirmenin iki yönü arasındaki

ayırımın belirtilmesi veya iki şeyin ortak özellikleri sebebiyle tek mânada birleştirilip farklı iki yönünün ortaya konması yahut daha çok benzetmelerde gerçekleşen bir söz sanatı olarak iki şey tek şeye benzetilmekle birlikte benzemenin iki farklı yönünün belirtilmesi diye açıklanmıştır (Vatvât, s. 76; Râzî, s. 295; Sekkâkî, s. 426). Reşidüddin Vatvât, “Yüzün ateş gibidir ziyasında / Kalbim ateş gibidir hararetinde” beytinde sevgilinin yüzü ile kendi kalbini ateşe benzemede birleştirerek ve benzerliğin iki farklı yönünü belirterek cem' ve tefrik sanatı için bir örnek ortaya koymuştur. “Kararmış misk gibi zülûfçe / Hoş olmuş misk gibi hulukça” dizesinde de sevgilinin zülfü ile ahlâkı miske benzemede birleştirilmiş ve benzerliğin iki farklı yönü (siyahlık-hoş koku) açıklanmıştır. Şu âyette gece ile gündüz Allah'ın varlığına delil (âyet) teşkil etmede birleştirildikten sonra delil oluşturmanın iki farklı yönü karanlığın giderilmesi-aydınlığın getirilmesi diye belirtilmiştir: “Biz geceyi ve gündüzü birer âyet olarak yarattık. Rabbinizin nimetlerini araştırmanız, yılların sayısını ve hesabı bilmeniz için gecenin âyetini (karanlığını) giderdik ve aydınlatan gündüzün âyetini (aydınlığını) getirdik” (el-İsrâ 17/12).

Türk edebiyatında bu sanat “cem' maa't-tefrîk” diye anılır. Nâbî'nin, “Binâ-yı intizâm-ı dîn ü dünyâya edip âlet / Zebâna nutk vermiş, gûşa vermiş kuvve-i isgâ” beytinde dil (zebân) ve kulak (gûş) din ve dünyadaki düzenin en önemli sebebi olmakta birleştirilmiş, ikinci mısradaki dilin konuşmaya (nutk), kulağın ise dinlemeye (isgâ) ait organlar olduğu belirtilerek aradaki farklılık ortaya konulmuştur.

İbn Ebû'l-İsba' el-Misrî, kendisinin icat ederek tefrik ve cem' adını verdiğini söylediği, kısmen farklı bir söz sanatından bahsetmiştir. Bu türde, birbirini yakından ilgilendiren iki söz arasında dinleyiciye ve okuyucuya ilgisiz şeyler izlenimini verecek biçimde bunların ayrı şeyler olduğu birinci izleyen bir sözle açıklanır (tefrîk), daha sonra anılan iki söz arasında ilişki kurularak bunlar birleştirilir (cem'). Böylece söz görünüş bakımından içermediği bir mânaya işaret etmiş olur (*Bedî'u'l-Ķur'ân*, s. 313-314). Şu âyetlerde görüldüğü gibi: “Andolsun ki senden önceki ümmetlere de elçiler gönderdik, (inkârlarından) vazgeçip yakarırlar diye onları darlık ve hastalıklarla sınadık. Onlara bu azabımız geldiğinde keşke boyun büküp yakarsalardı! Aksine kalpleri iyice katılaştı, şeytan da

onlara yapmakta oldukları şeyleri cazip gösterdi. Kendilerine yapılan uyarıları unuttuklarında sıkıntı ve musibetleri kaldırıp onlara her türlü nimetin kapılarını açtık. Nihayet verilen bu nimetler yüzünden azıp şımarıdıkları zaman kendilerini ansızın yakaladık da neye uğradıklarını bilemeyerek umutsuzluk ve şaşkınlık içinde bocaladılar” (el-En'âm 6/42-44). Burada “kendilerine yapılan uyarıları unuttuklarında” meâlindeki şart unsurunun zâhire ve düz mantığa göre uygun cevabının, “Onları ansızın yakaladık” cümlesi olması gerekirken şartla alâkalı gibi görünmeyen, “Kendilerine her tür nimetin kapılarını açtık” cümlesi cevap konumunda getirilmiş, böylece dinleyicide şartla ilgisi bulunmayan farklı bir cevabın getirildiği, halbuki uygun cevabın anılan ifade olması gerektiği izlenimi verilmiştir. Öncelikle ansızın yakalanmaları cevabı sözü uyarıları unutmaları şart ifadesinden tefrik edilmesine karşılık bu ifade daha sonra zikredilen ve nimetlerle azıp şımarmalarını belirten şarta cevap getirilerek onunla birleştirilmiştir. Nimetlerle azıp başkalarına zarar vermeleri makamında kendilerini ilâhî azabın yakalamasının daha gerekli bulunması, varlık ve nimet içinde yaşayanların yokluk içindeki insanlara göre azabı daha ağır bir şekilde hissedecek olmaları sebebiyle tefrik ve cem' gerçekleştirilmiştir.

Tefrik ve taksimle birlikte cem' de anlamı güzelleştiren sanatlardan olup bu tür ifadelerde sırasıyla cem', tefrik, taksim yer alır. Önce iki ve daha fazla şey bir hükümde birleştirilir (cem'), ardından aralarında ayırım yapılır (tefrîk), daha sonra ayırım yapılanlarla ilgili vasıf ve hükümler anılır (taksim). İbn Şeref el-Kayrevânî'nin şu beyitlerinde görüldüğü gibi: “Çeşitli ihtiyaç sahipleri toplanır kapısında / Bunun bir şeye, onun bir başka şeye ihtiyacı var // Tembelin yükselme, yoksulun zenginlik / Suçlunun af, korkanın güvendir muradı” (Kazvîni, s. 509). Burada farklı ihtiyaç sahipleri övülen kişinin kapısının önünde toplanma hükmünde birleştirildikten sonra her birinin özel bir ihtiyacının bulunmasıyla aralarında ayırım yapılmış, ardından her birine uygun durumlar sıralanmıştır. Şu âyetler de bu sanata örnek olarak zikredilir: “Kıyamet günü geldiğinde Allah'ın izni olmadan hiçbir kimse konuşamaz. Onlardan kimi bedbahttır, kimi bahtiyar. Bedbaht olanlar ateştedir, orada feci bir inleme ile nefes alıp verişleri vardır. Onlar rabbinin dilediği hariç gökler ve yer durduk-

ça ateşte ebedî kalacaklardır. Çünkü rabbin istediğini hakkıyla yapandır. Mutlu olanlara gelince onlar da cennettedir. Rabbin dilediği hariç gökler ve yer durdukça orada ebedî kalacaklardır. Bu bitmez, tükenmez bir lutuftur (Hûd 11/105-108). Burada "hiçbir kimse" ifadesiyle bütün insanlar birleştirildikten sonra kişiler bedbahtlar ve bahtiyarlar olmak üzere iki kategoriye ayrılmış, daha sonra bunlarla ilgili durumlar sırayla anılmıştır.

Türk edebiyatında cem', tefrik ve taksim sanatlarının bir arada bulunmasına "cem' maa't-tefrîk ve't-taksîm" denilmekte, bunun için Süleyman Paşa'dan şu örnek zikredilmektedir: "Leb-i yâre akik-i nâb dedim / Mu'teriz oldular bütün yâran // Dediler seng-pâre-i Yemen o / Bu ise gerd-i çeşme-i hayvan." Şair ilk mısradaki sevgilinin dudağını saf akikle birleştirerek cemetmiş, ikinci mısradaki itiraz üzerine onları birbirinden ayırmış, üçüncü ve dördüncü mısralarda birinin Yemen taşı, diğerrinin âb-ı hayâtтан bir zerre olduğunu belirtmek taksim cihetine gitmiştir (ayrıca bk. CEM').

BİBLİYOGRAFYA :

Kâmus Tercümesi, III, 39, 41; Ebû Hilâl el-Askerî, *Kitâbü's-Şinâ'ateyn* (nşr. Müfîd M. Kumeyha), Kahire 1971, s. 452-455; Râdîyânî, *Tercü-mânü'l-belâğa* (nşr. Ahmed Ateş), İstanbul 1949, s. 64-70; Reşîdüddin Vatvât, *Hadâ'îku's-sihr fi deka'iki's-sîr* (nşr. Abbas İkbâl), Tahran 1362 hş., s. 74-77; Fahreddin er-Râzî, *Nihâyetü'l-icâz fi dirâyeti'l-câz* (nşr. Bekrî Şeyh Emîn), Beyrut 1985, s. 294-296; Ebû Ya'kûb es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-ulûm* (nşr. Naîm Zerkûr), Beyrut 1403/1983, s. 425-426; İbn Ebû'l-İsba', *Bedî'u'l-Kur'ân* (nşr. Hifnî M. Şeref), Kahire 1392/1972, s. 313-314; İbnü'n-Nâzım, *el-Mişbâh fi'l-me'ânî ve'l-beyân ve'l-bedî'* (nşr. Abdülhamîd Hindâvî), Beyrut 1422/2001, s. 244-245; Şürûhu't-Telhîş, Kahire 1937, IV, 335-336, 341-345; Hatîb el-Kazvîni, *el-İzâh* (nşr. M. Abdül Mün'im el-Hafâcî), Kahire 1400/1980, s. 505-507, 509; Yahyâ b. Hamza el-Alevî, *e'l-Turâzü'l-müteammîn li-esrâri'l-belâğa* (nşr. M. Abdüsselâm Şâhin), Beyrut 1415/1995, s. 466-468; Safiyüddin el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye* (nşr. Nesîb Neşâvî), Dimaşk 1403/1983, s. 167, 170; Teftâzânî, *el-Mu'tavvel*, İstanbul 1304, s. 333, 334, 335; İbn Hicce, *Hizânetü'l-edeb* (nşr. Selâhaddin el-Hevvârî), Sayda 1426/2006, II, 257-258; Mecdî Vehbe – Kâmil el-Mühendis, *Mu'cemü'l-muştalâhâti'l-'Arabiyye fi'l-luğa ve'l-edeb*, Beyrut 1979, s. 64, 77; Bedevî Tabâne, *Mu'cemü'l-belâgati'l-'Arabiyye*, Riyad 1402/1982, I, 155-156; II, 637-638; M. Saîd Isbir – Bilâl Cüneydî, *el-Mu'cemü's-şâmil*, Beyrut 1985, s. 328, 402-403; Besyûnî Abdülfettâh Besyûnî, *'İtmü'l-bedî'*, Kahire 1408/1987, s. 93-99; M. Kaya Bilgegil, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri-Belâgat*, İstanbul 1989, s. 287, 289; Ahmed Matlûb, *Mu'cemü'l-muştalâhâti'l-belâgiyye ve tetavvür-rühâ*, Beyrut 1996, s. 397-398, 448-449.

İSMAİL DURMUŞ

TEFRİK

(التفريق)

Hâkim kararıyla
evliliğe son verilmesi anlamında
fıkıh terimi.

Sözlükte "iki şeyi birbirinden ayırmak" anlamındaki tefrik, fıkıhta kadının mahkemeye başvurması üzerine hâkim kararıyla evliliğe son verilmesini yani kazâi boşanmayı ifade eder. Kur'ân-ı Kerîm'de "feraka" fiili ve türevleri birçok yerde sözlük mânasıyla, bir yerde de "eşleri birbirinden ayırmaya çalışmak" anlamında geçer (el-Bakara 2/102; M. F. Abdülbâkî, *el-Mu'cem*, "frk" md.). Hadislerde tefrik kelimesi ve türevleri liân yapan eşleri ayırma ve sözlük mânasıyla pek çok yerde kullanılır (Buhârî, "Talâk", 30; Müslim, "Li'ân", 3; Wensinck, *el-Mu'cem*, "frk" md.). Hulefâ-yi Râşidîn döneminde iktidarsızlık vb. sebeplerle tefrik hükmünün verildiği bazı uygulamalara rastlanmaktadır. Hz. Ömer bir yıl süre tanıdıktan sonra iktidarsızlık yüzünden tefrik hükmü vermiş ve bunu bâin talâk saymıştır. Hz. Ali ve İbn Mes'ûd'dan benzer rivayetler nakledilmiştir. Fıkıh kitaplarında tefrik kelimesi "kazâi boşanma" anlamında yaygın biçimde geçmektedir.

Sebepleri. Fıkıhta talâk genelde kocanın tek taraflı irade beyanıyla evlilik birliğine son vermesi şeklinde anlaşıldığından ve bu hakkın kullanımına yasal anlamda ciddi bir engel de getirilmediğinden mahkeme hükmüyle evlilik birliğinin sona ermesini isteme kadına ait bir hak olarak görülür. Evliliğin iradî olarak sona erdirilmesinde kadına ve hâkime söz hakkı tanınması bir bakıma talâk yetkisinin kocaya tanınması ilkesiyle çeliştiği için kadının hangi durumlarda tefrik isteyebileceği ve hâkimin tefrikeyetkili olup olmadığı İslâm hukukçuları arasında tartışılmıştır. Hanefîler ve kısmen Şâfiîler, talâkın kocaya ait bir hak olduğu ilkesine ağırlık vererek kadının tefrik isteme ve hâkimin tefrikeyetkili olma imkânını epeyce sınırlı tutmuşlardır. Mâlikî ve Hanbelî mezheplerinde ise kadının mağduriyetini önlemek amacıyla bu konuda kadına ve hâkime oldukça geniş yetki verildiği görülür. Osmanlı Devleti'nde 1917'de çıkarılan Hukûk-ı Âile Kararnâmesi'nde ve ardından birçok İslâm ülkesinde bu alanda yapılan yasal düzenlemelerde Mâlikî ve Hanbelî mezhebinin görüşü tercih edilmiş ve uygulama daha çok bu yönde olmuştur.

Fakiherin üzerinde durduğu tefrik sebepleri şunlardır: 1. Hastalık ve bedenî ku-

surlar. Bu çerçevede cinsel ilişkiye engel olabilecek hastalıklarla eşler arasında nefrete sebebiyet verecek ayıplar ele alınmaktadır. İbn Hazm ve Şevkânî'ye göre Kur'an ve Sünnet'te delil bulunmadığından kadın evlilik akdinden önce mevcut olsun veya olmasın eşindeki hastalık ve kusurlar sebebiyle tefrik talep edemez. Kâdî Şüreyh, İbn Şihâb ez-Zührî, Ebû Sevr ve İbn Kayyim el-Cevziyye gibi âlimlere göre ise kadın her türlü hastalık ve bedensel kusuru gerekçe gösterip boşanma talebinde bulunabilir; çünkü hastalık ve kusurların mevcudiyeti eşler arasında sevginin oluşmasına ve evliliğin hedeflerinin gerçekleşmesine engel teşkil eder. Çoğunluğa göre bu hak belirli hastalıklar ve fizyolojik kusurlarla sınırlıdır ve cinsel ilişkiye engel olan hastalıklar bunların başında gelir. Erkeğin iktidarsızlığı halinde bu durumun düzelebileceği düşüncesiyle kocaya bir yıl süre verilir. Bu süre içerisinde düzelme gerçekleşirse dava düşer; aksi takdirde kocadan eşini boşaması istenir. Koca bundan kaçınırsa kadının talebi üzerine hâkim eşleri ayırır. Kadında cinsel ilişkiye engel hastalıkların bulunması durumunda Hanefîler'e göre erkek karısını boşamak suretiyle mâruz kaldığı zararı giderme imkânına sahiptir, dolayısıyla hâkimden tefrik talep edemez. Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelîler'e göre ise eşinde kusur bulunan erkek de hâkimden tefrik isteyebilir. Cinsel ilişkiye engel olmamakla beraber eşlerin birbirinden nefret etmesine yol açabilecek cüzzam ve akıl hastalığı gibi durumların kocada bulunması halinde Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsuf'a göre kadın ayrılma isteğinde bulunamaz, İmam Muhammed'e göre ise bulunabilir. Bu hastalıklar yüzünden kadın boşanma talep ettiğinde hastalığın geçmesi ümidi varsa hâkim bir yıl süre tanır. Bu süre içerisinde hastalık iyileşirse tefrikey mahal kalmaz. Hastalık iyileşmediği, koca da boşamaya yanaşmadığı takdirde kadının talebinde ısrar ederse hâkim eşleri ayırır. İyileşmesi umulmayan hastalıktan dolayı ise hemen eşler ayrılır. Körlük, sağırılık ve topallık gibi kusurlardan birinin kocada bulunması tefrikeyi gerektirmez. İmam Muhammed akıl hastalığı, baras ve cüzzamın yanında kadının tefrik talebinde bulunabileceği hastalıklara aklî ve cinsel hastalıklarla cilt hastalıklarını da ilâve etmektedir. Bu görüş 1917 tarihli Hukûk-ı Âile Kararnâmesi'nde benimsenmiştir. Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelîler'e göre eşlerden birinde cüzzam, akıl hastalığı vb. nin görülmesi halinde dilerlerse evliliği devam ettirirler veya erkek kendi tasarrufuyla, kadın hâki-